

RICHARD SENNETT: THE CRAFTSMAN

FERENCZI Borbála

Ph-D. hallgató, ELTE Szociológia Doktori Iskola, BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar

Sennett, Richard: *The Craftsman*. Allane Lane: Penguin Books, 2008.

Richard Sennett új könyve megírásakor nem kevesebbre vállalkozott, minthogy feldolgozza az alkotó ember, mesterember történetét, bebizonyítva ezzel, hogy a magunk örömeire végzett eredményes munka iránti készletesség az emberi létezés jellemzően egyedi sajátossága. A *craftsman*, a mesterember/iparos, akit az értelemmel bíró, jó munka előállításnak vágya és képessége hajt, ott él mindnyájunkban. A szerző számára a jó munka („*making things well*”) fogalma a minőséget, a mechanikusan begyakorolt technikai tudás alkalmazásán túl azt az állapotot is jelöli, hogy munkánkat képesek vagyunk teljes lényünkkel átélni és átérezni, miközben mélyen hiszünk abban, hogy amit teszünk, jól tesszük. Munkánk gyümölcse ebből a szempontból éppúgy lehet egy bútorkárpit, egy zenemű (Richard Sennett előszeretettel használt példája, a szerző életútjában való szerepéről később visszatérünk), ahogy valamilyen technikai cikk, vagy számítógépes program is. Ez a fajta produktivitás része mindennapi életünknek, s a kivitelezés területén nem jelent kevesebbet, mint eszünk (pszichikumunk) és kezünk (fizikumunk) együttes működtetését, elmélet és gyakorlat, inspiráció és kivitelezés folytonos egymásrautaltságát s meglétét. Ezek azok a képességek és jellemzők, amelyekkel az alkotó ember – ha úgy tetszik, mesterember – bír. A *craftsman* szó összetett jelentését a magyar nyelv több szinonim szóval is jelöli: szakember, iparos, kézműves, mesterember. Ami az itt felsorolt szavakban közös, az alkotás, előállítás („*making*”) képessége és a szaktudás birtoklása. Ahogy Sennett Shakespeare Coriolanusára hivatkozva rámutat a szó jelentésére: „*I am my own maker.*”

Az emberiség mesterember (alkotó ember) mítoszába vetett hite és bizalma a történelem folyamán többször megrendült. Az elmúlt 100-150 év bővelkedik olyan eseményekben (világháborúk, ökológiai katasztrófák stb.), ahol az emberek tudása nyomán létrehozott technikai újítások kitalálójuk ellen fordultak. A *craftsman* mítosz roska-dozni látszik.

Richard Sennett új könyve végigkíséri a mesterembert a történelem minden korszakán, kezdve egészen az ókori görögöknél (Pandora mitológikus alakja), hogy több buktatón keresztül érkezzen meg a jelenbe, s tegye fel kérdést a szaktudás, az alkotó emberi létezés számára: Hogyan tovább és miért? Sennett hatásos retorikájának köszönhetően – ami az írás legnagyobb erőssége –, a könyv végére az olvasó ugyanazokkal a kérdésekkel találja magát szemben, mint a „jó mesterember” („*good craftsman*”). „*The good craftsman, moreover, uses solutions to uncover new territory, problem solving and problem finding are intimately related in his or her mind. For this reason, curiosity can ask, "Why?" and "How?" about any project. The Craftsman thus both stand sin*

Pandora's shadow and can step out of it.” (11.o.) A recenzió Richard Sennett gondolatmenetének rekonstrukciójával, annak kapcsán járja körül a feltett kérdéseket és keresi a választ ugyanezekre.

SZERZŐ, TÉMA ÉS STÍLUS

Önmagát a történelem és a szociológia iránt érdeklő, újabaloldalinak definiáló szerző itt tárgyalt írásával egy nagy lélegzetvételű, sajátosan interdiszciplináris látásmódot feltételező téma feldolgozását vállalta magára. A téma sokrétűségéhez és kiterjedtségéhez igazítva munkáját, Sennett a könyvhöz írt előszavában, *The Project* alcím alatt utal rá, hogy most megjelent írása, csupán az első kötete annak a trilógiának, amit a mesterember és a mesterségbeli tudás témájának kíván szentelni.

Míg az első kötet a mesterember(ség) fogalmát és az ehhez kapcsolódó tudás („*craftsman és cratsmanship*”) témáját járja körül, addig a második kötet tervezett címe *Harcosok és papok [Warriors and Priests]* – az alkotás folyamatához kapcsolódó rituálékat tárgyalná. A trilógia záró darabja, *Az idegen [The Foreigner]*, az alkotáshoz szükséges szaktudást („*crafting*”), olyan sajátos képességként értelmezi, mely jellemzően a kívülről érkező idegenek, külső szemlélők látásmódjához hasonlítható. Ez a „szokatlan” perspektíva a megújulás, fejlődés lehetőségét hozza el a befogadó közösség számára. A „*crafting*” fogalmának értelmezésekor Sennett Simmel adaptációval, és az újítások elterjedésével kapcsolatos gondolataiból merít. A szaktudáshoz kapcsolható speciális látásmódot, egyfajta kultúrtörténeti/ történelmi innovációként kívánja bemutatni. A *The Craftsman* című elkészült kötet ebből a szemléletmódból azt hangsúlyozza, hogy a mesterember képes felfedezni, egy már meglévő munkatermék vagy ötlet továbbfejlesztésének lehetőségét, s ezt a lehetőséget az új kihívásoknak megfelelően ki is használja. Az újítás lehetősége, az innováció birtokosa, tehát maga a „*craftsman*”.

Azoknak az olvasóknak, akik ismerik Richard Sennett munkásságát nem meglepő a témaválasztás. Hogy bizonyítsuk, a szerző vonzódik a nagyobb lélegzetvételű kérdésekhez, vegyük sorra eddig megjelent fontosabb írásait: *Nineteenth Century Cities: Essay Int he new Urban History* (1969); *Families Against the City: Middle Class Homes of Industrial Chicago 1872–1890* (1970); *Authority* (1980); *Flesh and Stone: The Body and the City In Western Cicilization* (1994); *The Fall of Public Man* (1977); *Respect in a World of Inequality* (2003); *The Culture of the New Capitalism* (2006). (Az itt felsoroltak közül magyar nyelven eddig mindössze *A közéleti ember bukása* (1998) [*The Fall of Public Man*] című könyve jelent meg.) Az így kapott képet tovább árnyalja, ha kiegészítjük a felsorolást Richard Sennett életének néhány epizódjával.

Az 1943-ban, Chicagóban született Sennett zenésznek készült, egy baleset azonban derékba törte pályáját. A komolyzene szeretete s alapos ismerete szociológiai tárgyú írásaiban is megjelenik. Gyakran használ zenei példákat, történelmi kitekintésiben pedig újra és újra megjelennek a zenészek (Mozart, Bach, Antonio Stradivari), mint egy-egy embertípus megtestesítői. *Fione MacCharty*, aki a most tárgyalt könyv *The Guardian*-beli recenzióját (2008. február 9.) írta, a mesterembség lényegét megvilágító legbeszédesebb példaként említi, a szerző azon hasonlatát, melyben egy karmester s a zenekara újra és újra megismétlik a kiválasztott darab ugyanazon részét. A

próbaidő lassan lejár. A zenekar menedzsere egyre idegesebb, tétlenkedik, miközben a karmester meg sem szólal, nem fűz hozzá semmit az elhangzottakhoz. A zenekar pedig játszik tovább. Sennett szerint ebben az esetben ugyanaz történik, mint a mesteremberrel munka közben: az alkotás közben erős érzelmek és impulzusok ragadják magával s hajtják tovább az egyént. Ezt követi aztán a magunk örömünkre végzett, minőségi munka megalkotásának elégedettsége, egyfajta beteljesülés.

A példák sokfélesége, a popularitás és tudományosság ötvözése a szerző legtöbb könyvére jellemző, s ebben a most tárgyalandó írás sem kivétel. Olvashatunk recepteket – a *poulet a' la d'Albufera* elnevezésű francia étel elkészítésére négy különféle receptet, négy különféle chéftől –, hogy párhuzamot tudjunk vonni a jó recept és felhasználása, valamint a mesterember újat/újraalkotása között. Anekdotákban sem szűkölködik az írás (Pl.: miért és miként tervez házat Ludwig Wittgeinstein testvérének). A sokféle ismeretanyag bevonása az egyes témák feldolgozásába, Richard Sennett sajátos interdiszciplináris látásmódjából következik. Ahogy ő maga fogalmaz: „*I am a philosophically minded writer...*”, aki egyedi logikai rendszerben, sajátos látásmóddal dolgozik – szemléletmódja ugyan távol áll a napjainkban főként kvantitatív utakon járó szociológiai gondolkodástól – azonban konzekvens és meggyőző.

Gondolatmenetének logikája a *Craftsman* esetében is meggyőző. Azoknak az olvasóknak azonban, akik a lényegre törő, a lehetséges kontextusokat szigorúan a téma elsődleges vonatkozásaira szűkített írói stílushoz szoktak, a könyv helyenként zavarosnak és terjengősnek tűnhet. Egyes fejezetekben a sok illusztratív példa és kultúrtörténeti kitérő között csak bűvópatakszerűen kerül a felszínre a valódi gondolatmenet. A következőkben Richard Sennett eszme-futtatásának nyomon követésére teszünk kísérletet.

A MESTEREMBER ÉS A MUNKA

Sennett rendszerint a történelemhez nyúl vissza forrásanyagért, jelen esetben úgy, hogy nem lineárisan, hanem tematikusan használja fel a történelmet, benne egyes kulturális szokásokat. A könyv alcímei is erre a feldolgozásra utalnak: A mesterember (*The Craftsman*); A mesterség (*The Craft*); A szakértelem (*The Craftsmanship*). Az előszóban Sennett arról beszél, hogy a feldolgozás szempontjából a történelem egyszerre bizonyult túl hosszúnak és túl rövidnek. (Talán ez lehet az egyik oka a már többször említett sokszínűségnek, a példák, gondolattársítások helyenként igen tág körének.) A tárgyak és az emberek történetén keresztül, a mesterember lényének és mítoszának megismerése segít(het)i az olvasót a természet és saját emberi létezése, munkája kapcsolatának felismerésében. („*Nature might be a better guide, if we understand our own labors aspart of its being.*” 15.o.) Az írói szándék ennek a kapcsolatnak a megismerésében ragadható tetten, s szerző bevallottan interdiszciplináris látásmódja és filozófiai érdeklődésén túl arra is utal, hogy Sennett nem restell az olvasó segítségére sietni akkor, ha „az élet nagy kérdéseinek” megválaszolásában irányt vesztene.

A *The Craftsman* megírásának alapötlete, – ha közvetett módon is – Richard Sennett tanárától Hanna Arandttól származik. Arrendt 1958-ban publikálja a *The Human Condition* című könyvét, melyben megkülönbözteti egymástól a *Homo faber* és az

Animal laborens ideáltípusait. Míg ez előbbi kategória a fizikai, materiális munkában jártas, gyakorlatias embertípust („*man as maker*”) jelöli, aki felteszi a kérdést „Miért?”, addig az utóbbi azon esetekben használható fogalom, amikor a munka az öncélú. Az *Animal laborens* kérdése a „Hogyan?” Sennett könyve megírásakor ezekhez a fogalmakhoz kanyarodik vissza, mivel meggyőződése szerint az emberi létezés alapvetően kétdimenziójú, melyben egyszerre van jelen a miért és a hogyan kérdése, azaz ötvöződik benne/bennünk a *Homo faber* és az *Animal laborens*. Az ember, aki egyszerre mesterember és művész, munkája során természetesen ötvözte a gyakorlat és elmélet, technológia és fejlesztés képességét. A történelem legnagyobb tévedései – Sennett meggyőződése szerint – arra vezethetők vissza, hogy megpróbáltuk különválasztani az elméletet és a gyakorlatot, s éles határvonalat húztunk közé.

Elmélet és gyakorlat összekapcsolódásának természetességét, a szerző szerint mi sem igazolja jobban, mint a kezünk és agyunk (hand and head) működésének összehangoltsága. Kezünk nem működhet agyunk utasításai nélkül, ahogy az ember sem képes kizárólag mechanikus munkát végezni. A gondolatmenet, miszerint a mechanikus munka, gépiesített cselekvések sora, ami végül elidegeníti az embert a munkájától, Sennett-től sem idegen. (A baloldali, szocialista ideológiának nagy hatása van a szerző gondolkodására. A *The Craftsman* záró soraiban a következő megjegyzéssel él: „*Good craftsmanship implies socialism.*” 288. o.) Ennek az elidegenülésnek a lenyomatái találhatóak meg az első fejezetben (*Craftsmen*), ahol a workshopok történetén keresztül jutunk el a XIX. századig, amikor a gépektől való félelem egyre nő az emberben. A gépek, gépiesítés nyomán utalás történik azokra az etikai problémákra, melyet egy technikai/technológia újítás, egy új találmány hasznosítása felvet. Az etikai kérdések említésekor majd minden esetben visszakanyarodunk Arendthez, s az atomháborútól való félelméhez, melynek kapcsán Hannah Arendt arra az álláspontra jutott, hogy maguk a megalkotók sem voltak tisztában azzal, valójában mit is cselekszenek. Sennett álláspontja szerint a mesterember felelőssége, a munka etikai vonatkozásai a munkafolyamat során érhetők tetten. A mire hasznosítható, hová vezet kérdéseit a *craftsman*nek munkája közben kell feltennie. A munka közti szünetekben az alkotó ember ugyanis képes, képes kell, hogy legyen a munkatermékre való állandó reflektálásra. Ezek a kérdések oldhatják meg, az olyan morális problémákat, melyek csak a termék elkészülte után születhettek volna meg.

Az első fejezetben kerülnek bemutatásra azok a forradalmi újítások is, melyek a szerző szerint a kéz(alkotás)és agy(elmélet) összekapcsolásával képesek voltak nagyléptékű áttörést hozni az emberi fejlődésbe. Ezek közé sorolhatjuk a Linux programot/programozást, amikor mindenki saját ötleteivel segíthette egy számítógépes rendszer megvalósulását, azokra állandó visszajelzést kapott, s az együttes alkotás és gondolkodás folyamata újabb és újabb ötleteket szült. Hasonló szerepet töltött be a CAD (*computer assisted design*) szoftver, ami lehetővé tette a mérnökök számára, hogy a tárgyakat, épületek három dimenzióban „valósághűen” tervezhessék meg. Ez a gyakorlat számos olyan kérdést hozott felszínre, mely az elgondolt, elméletileg kivitelezhetőnek tűnő dolgok gyakorlati alkalmazását helyezte előtérbe. Tényleg megvalósítható-e, s ha igen milyen előnyök és hátrányok mellett egy-egy terv? Az újítások a közgondolkodásban a „testet öltött tudás”(„*Embodied knowledge*” 44.o.) szinonimájaként terjedtek el. Sennett szerint a siker azonban azoknak a régi emberi képességeknek az újrafogalma-

zásában keresendő, ami a „gondolkodj úgy, mint egy mesterember” („*thinking like a craftsman*” 44.o.) formában ragadhatók meg.

A Craft alcímet viselő a képességek fejlődését tárgyalja. Eszerint képességeink, még a legabsztraktabbak is mind testi eredetűek. Ezek a képességek, például a technika funkciók megértése, a képzelet útján képesek fejlődnek, s képzeletünket a jobb eredmény elérése sarkallja. Senett szerint maga az absztrakciót – egyik leghasznosabb képességünk - a képzelet, az elvonatkoztatás útján hoz új eredményeket (Sennett példái: Luigi Galvani és a galvanizáció története, vagy Mary Shelley kultikus regényalakja Frankenstein). A szerző hangsúlyozza, hogy a bonyolultnak tűnő szerkezetek mögött gyakran igen egyszerű felfedezések, ötletek állnak. Ha mindezt lefordítjuk a munka működésének nyelvére, azt is beláthatjuk, hogy az egyszerűsítés, a racionalizálás vágya azért érhető el nehezen mert nemcsak társas kapcsolataink, hanem mi magunk is összetett módon gondolkodunk, s vagyunk „összerakva”.

Ha a motiváció és tehetség nyomába szegődünk – a *Craftsmanship* című fejezet alapján - az élmény (*Erlebnis*), az alkotás öröme (*experience*) fogalmainál fogunk lehorgonyozni. Az élmény (*Erlebnis*) és az elvárás (*Erfahrung*) összekapcsolása, melyet Sennett pragmatikus filozófiai megközelítések alapján tart helyesnek, a mesterségbeli tudás ugyanazon kettősségét hangsúlyozza, ahogy azt az első fejezet gyakorlat és elmélet, majd a második fejezet képesség és képzelet kapcsán tárgyal. Amivel a záró fejezet tovább tudja vinni a megelőző részek eszmefuttatását, az az emberi kapcsolatok és a társadalmi élet fogalmainak bevezetése. Sennett szerint az egyéni motiváltság és ambíció elválaszthatatlan attól a tényről, hogy mindennapjainkat társadalmi és társas lényként éljük meg. Ahogy a szocializáció meghatározza viselkedésünket és egyéni preferenciáinkat, úgy maga a munka is képes arra, hogy megfelelő mederbe terelje a dolgozó ember vágyait és képességeit. Egy olyan japán mérnök – hozza a példát a szerző –, aki a nyugati kultúra valamelyik országában letelepedve, minőség munkát akar végezni, könnyen szembesülhet visszautasításokkal és értetlenséggel. Ebben a helyzetben lesz igen jelentős az intézmények szerepe, melyek szocializálják a külhoni mérnököt, s megértetik vele az adott kultúra elvárásait. Azzal, hogy megtanuljuk képességeinket és ambícióinkat a minőségi munka előállításának szolgálatba állítani, hivatástudatra teszünk szert. Azok a társadalmi intézmények, melyek rosszul kezelik a kívülről és a közösségen belülről érkező kihívásokat és újításokat, (érkezzék az előbbi akár egy japán mérnök személyében is) nem tudják az azokban rejlő erőt (*craft*) saját javukra fordítani. Míg a jól szervezett, szakértelemmel bíró intézmények és közösségek (*well-crafted organizations*) képesek ezekből profitálni.

MI ÁLL A MESTEREMBER MÖGÖTT? (THE PHILOSOPHICAL WORKSHOP)

Ha abból a kettősségből indulunk ki, ami test (kéz) és szellem, képesség és képzelt, élmény (*Erlebnis*) és tapasztalat (*Erfahrung*) olyan sokszor hangsúlyozott, elválaszthatatlan egységét, a mesterember mítosz és létezés lényegét jelenti, akkor azt mondhatjuk, hogy Sennett könyvének teste a munkavégzés változásainak történelme, míg szellemi háttere elsősorban a pragmatizmus és a szocialista eszmerendszer.

Az hogy a munka történetének bemutatásakor, mely az ókori görögöktől (Pandora mítosza) indulva jut el napjainkig (Linux és CAD), nem szűkülünk példákban és információkban könnyen beláthatjuk. Az elméleti háttér néhány alapvetése - a fent említett kettőség elválaszthatatlansága, a gyakorlat és elmélet munkavégzés során való különválásával okozott károk szerepe - szintén világos, ahogy a szerzői szándék is egyértelmű: visszatérni az eredményesen elvégzett munka okozta örömhöz, a craftsman-hez, ezzel párhuzamosan megérteni az ember és természet kapcsolatát. Olvasás közben azonban felmerül néhány olyan kérdés is, melyet Sennett megválaszolatlanul hagy, vagy nem boncolgat eléggé. Ilyen a munkájától elidegenedett ember problémája, minőségi és mennyiségi termelés közti különbség kérdése, vagy a munka és egyes gazdasági rendszerek kapcsolata. Vegyük sorra a kérdések nyomán körvonalazódni látszó válaszokat!

Az első esetben a válasz könnyen beilleszthető a marxi alapokon nyugvó, szocialista eszmerendszerek alap gondolatához: ha az egyén elidegenedett munkájától, adjuk vissza a munka becsületét. Sennett szerint ennek módja, hogy az ember értelmet lásson munkájában, s ne csak már meglévő képességei mechanikus használatára szorítkozzon. Adjuk vissza tehát a gondolkodás és munkavégzés összekapcsolásának képességét, s a munkavégzés örömet (Erlebnis) az embernek. (Hogy a fenti probléma újragondolása mennyire aktuális, mutatja, hogy Sennett könyvének megjelenését megelőző néhány évben számos hasonló könyv jelent meg Európában és az USA-ban is. Ezek közül Arne L. Kalleberg 2007-ben publikált *The Mismatched Worker* című könyvét említenénk, mely Sennett gondolatmenetéhez hasonló módon, de jóval több gyakorlati érzékkel közelít a kérdéshez.)

Mennyiségi és minőségi termelés különbségeit és eltérő munkamethodikáját érintő kérdésekben a szerző rövidre zárja a választ azzal, hogy e kétfajta termelési mód nem zárja ki egymást. Sőt egy nagyüzemi termelésre szakosodott keleti autógyár dolgozói ugyanúgy lehetnek mesteremberek (*craftsmen*), ahogy egy kisiparos. Ha az utolsó kérdésre keresnénk választ – gazdasági és termelési rendszerek illetve az egyéni munka kapcsolata – ugyan azt halljuk viszont, mint az első esetben. Sennett megmarad az egyéni munkavégzésen való változtatás, ha úgy tetszik a craftsman rekonstrukciójának elképzelésénél, mely érvelése szerint el kell, hogy terjedjen a társadalom makroszintjén is. A távolság azonban mikro szintű folyamatok makroszintűvé válása között a szöveg nyomán olykor áthidalhatatlannak látszik.

A fent említett hiányosságokkal együtt Richard Sennett írása élvezetes olvasmány. Gondolatébresztő kultúrtörténeti áttekintés a munka történetéről azoknak, akik kedvelik a „nagy összefüggéseket”.

IRODALOM

- <http://www.guardian.co.uk/books/2001/feb/03/books.guardianreview>
<http://www.guardian.co.uk/books/2008/feb/09/boks.guardianreview>
http://www.korall.org/archivum/koral_1_files/kozelet_emb_bukas_01.htm
<http://www.nytimes.com/2008/04/06/books/review/HYDE-t.html>
http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Sennett